

УДК 343.985

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.3.14>

РОЛЬ ГАБІТОСКОПІЇ ПРИ РОЗКРИТТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ «ПО ГАРЯЧИХ СЛІДАХ»

Левицький А.О.,
*кандидат юридичних наук,
начальник управління криміналістичного забезпечення
Головного слідчого управління
Національної поліції України*

Антощук А.О.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5088-4372>*

Левицький А.О., Антощук А.О. Роль габітоскопії при розкритті кримінальних правопорушень «по гарячих слідах».

Стаття присвячена тому, що розслідування кримінальних правопорушень у перші години та дні вимагає використання всіх доступних ресурсів і методів для збору найважливіших доказів і швидкого затримання підозрюваних. У цій статті розглядається важлива роль, яку відіграє габітоскопія – вивчення зовнішності людини та її проявів у розкритті кримінальних правопорушень «по гарячих слідах». Аналізуючи різні аспекти зовнішності, ходи, манер і поведінки людини, габітоскопія може дати цінні відомості та допомогти в ідентифікації підозрюваних, встановленні особи, реконструкції місця кримінального правопорушення та аналізі мотивів. Поєднуючи габітоскопічні методи з традиційними методами розслідування, правоохоронні органи можуть значно покращити свої можливості щодо швидкого та ефективного розкриття кримінальних правопорушень, поки багато не пройшло часу від моменту його вчинення. У даній статті розглядається поточний стан досліджень у сфері габітоскопії, визначаються галузі, які потребують подальшого вивчення, і окреслюються перспективні напрямки інтеграції передових технологій, для максимального використання потенціалу габітоскопії в розслідуваннях кримінальних правопорушень «по гарячих слідах». Звернута увага на те, що можливість застосування методу розслідування «по гарячих слідах» в кожному конкретному випадку криміналістичної діяльності визначається головним чином особливостями основних слідчих обставин, що мали місце до і відразу після розкриття закінченого кримінального правопорушення, і правильною оцінкою його інформаційної бази (сприятливої для розслідування «по гарячих слідах»).

Подальші розвідки в галузі габітоскопії, зосереджені на вдосконаленні методик, впровадженні новітніх технологій, інтеграції з іншими науковими дисциплінами, вивченні психологічних аспектів та підготовці висококваліфікованих фахівців, можуть значно розширити можливості ефективного розкриття кримінальних правопорушень «по гарячих слідах» та сприяти підвищенню рівня правопорядку в суспільстві у майбутньому.

Ключові слова: габітоскопія, розслідування кримінальних правопорушень «по гарячих слідах», ідентифікація особи, технологічна інтеграція, ефективне розслідування, елементи зовнішності людини.

Levytskyi A.O., Antoshchuk A.O. The role of habitoscopy in the disclosure of criminal offenses «following the hot traces».

The article is devoted to the fact that the investigation of criminal offenses in the first hours and days requires the use of all available resources and methods to collect the most important evidence and quickly arrest the suspects. This article examines the important role played by habitoscopy - the study

of a person's appearance and its manifestations in the detection of criminal offenses "on hot pursuit". By analyzing various aspects of a person's appearance, gait, mannerisms, and behavior, habitoscopy can provide valuable information and help in suspect identification, identification, crime scene reconstruction, and motive analysis. By combining habitoscopic methods with traditional investigative methods, law enforcement agencies can significantly improve their ability to quickly and effectively solve criminal offenses before much time has passed since they were committed. This article reviews the current state of research in the field of habitoscopy, identifies areas that require further study, and outlines promising directions for the integration of advanced technologies to maximize the potential of habitoscopy in hot pursuit criminal investigations. Attention is drawn to the fact that the possibility of applying the method of investigation "on hot tracks" in each specific case of forensic activity is determined mainly by the features of the main investigative circumstances that took place before and immediately after the disclosure of the finished criminal offense, and by the correct assessment of its information base (favorable for "hot pursuit" investigation).

Further explorations in the field of habitoscopy, focused on the improvement of methods, the introduction of the latest technologies, integration with other scientific disciplines, the study of psychological aspects and the training of highly qualified specialists, can significantly expand the possibilities of effective disclosure of criminal offenses "on the hot trail" and contribute to increasing the level of law and order in society in the future

Key words: habitoscopy, investigation of criminal offenses "on hot tracks", identification of the person, technological integration, effective investigation, elements of human appearance.

Постановка проблеми. Швидкість і ефективність роботи правоохоронних органів має вирішальне значення в процесі розслідування і розкриття кримінальних правопорушень. Через кілька годин після скоєння кримінальних правопорушень з'являється найбільше можливостей для виявлення ключових доказів і затримання підозрюваних. На цій критичній стадії розслідування необхідно використовувати всі наявні ресурси та методи, щоб зібрати якомога більше інформації. Одним із потужних інструментів, що допомагають слідчим на цьому критичному етапі, є габітоскопія – вивчення особливостей зовнішності людини, її матеріального та ідеального відображення, а також методика використання цих особливостей для встановлення фактів. Саме тому це є актуально на сьогоднішній день.

Стан опрацювання. Сьогодні основні принципи та методи габітоскопії мають міцну теоретичну основу. Було проведено значні дослідження в галузі ідентифікації осіб, аналізу ходи, одягу та предметів, пов'язаних із правопорушниками. Однак ці розробки в основному стосувалися загального випадку розслідувань. Що стосується конкретного використання методу в перші в години і дні після скоєння кримінального правопорушення, то ця тема залишається практично нерозробленою.

Також бракує детальних досліджень взаємодії габітоскопії з іншими криміналістичними методами при розслідуванні кримінальних правопорушень «по гарячих слідах». Не до кінця зрозуміло, як поєднувати результати габітоскопії з результатами огляду місця події, опитування свідків та проведенням інших слідчих (розшукових) дій, щоб скласти найбільш повну картину вчинення кримінального правопорушення. Зокрема, дану тематику досліджували такі науковці та практики: З.Т. Гулкевич, В.В. Кікінчук, О.А. Кожевніков, М.Г. Корабель, М.О. Лобанов, В.В. Сенько, П.М. Маланчук, Т.С. Соколенко, а також І.П. Осипенко, К.Л. Стеченко, І.В. Савельєва та інші.

Метою статті є дослідження ролі габітоскопії при розкритті кримінальних правопорушень «по гарячих слідах». Основними завданнями роботи є: дослідити габітоскопію як криміналістичну техніку; проаналізувати значення габітоскопії при розкритті кримінальних правопорушень «по гарячих слідах».

Виклад основного матеріалу. У кримінальних провадженнях час має вирішальне значення, особливо, пов'язаних із переслідуванням по гарячих слідах, коли підозрюваних терміново шукають одразу після вчинення кримінального правопорушення. Традиційно правоохоронні органи покладалися на показання свідків, речові докази та інші традиційні методи ідентифікації та затримання підозрюваних. Однак завдяки досягненням криміналістики з'явився революційний метод – габітоскопія, який виявився безцінним у розкритті кримінальних правопорушень «по гарячих слідах». Цей метод криміналістичної ідентифікації ґрунтується на вивченні та порівнянні зовнішніх ознак і характеристик людини, таких як статура, постава, хода, жести та міміка. Швид-

ке застосування габітоскопії в критичні години після скоєння кримінального правопорушення може значно підвищити шанси на успішне розслідування.

Досить часто при розслідуванні кримінального правопорушення «по гарячих слідах» проводиться впізнання. Його мета – дати можливість ідентифікувати і розпізнати серед представлених осіб, предметів або інших речей людей, які були раніше помічені або відомі. В даному випадку слід застосувати метод експертної ідентифікації – безпосереднє порівняння експертом із застосуванням спеціальних знань ознак зовнішності людини, збережених на фотознімках, у кіно – та відеоматеріалах, зі зразками ознак зовнішності, відображеними на різних матеріальних носіях інформації» [4, с. 623].

У ролі впізнавача може виступати жертва, свідок або підозрюваний. У будь-якому разі впізнанню має передувати допит, під час якого з'ясовується, за яких обставин допитуваний спостерігав цю особу або предмет, які ознаки і характеристики він запам'ятав і чи може він їх упізнати. Під час проведення впізнання закон вимагає ретельно фіксувати хід і результати цієї слідчої (розшукової) дії, а від того, хто впізнає, – переконливо і повно характеризувати об'єкт, за яким він дійшов висновку про необхідність проведення впізнання. Законодавство допускає фотографічне впізнання, якщо підозрюваний не затриманий і переховується, що виключає можливість пред'явлення підозрюваного для впізнання. Якщо потерпілий або свідок, доставлений співробітником поліції для участі в оперативно-розшукових заходах, упізнає і вкаже на злочинця, подальше впізнання затриманого не проводиться, а факт такого впізнання підтверджується опитуванням потерпілого і рапортом співробітника поліції.

Вдосконалення наявних та поява нових способів вчинення кримінальних правопорушень різних категорій гостро ставлять питання про розробку якісно нових способів розслідування та протидії злочинності. Багато в чому стратегія боротьби з протиправними посяганнями буде залежати від професійного розшуку та встановлення злочинців. Проблеми моделювання зовнішності злочинця, складання пошукового та словесного портретів, та частково, психологічного профілю, покликана вирішувати криміналістична габітоскопія» [2, с. 204]. Варто зазначити, що наукові основи використання ознак зовнішності людини при розслідуванні кримінальних правопорушень були закладені у Франції в 70-х роках XIX століття криміналістом А. Бертильоном. Цей учений запропонував систему опису характеристик злочинців – використання словесних портретів. На основі результатів анатомії, антропології, психології, фізіології, морфології, криміналістики та інших наук, а також з урахуванням слідчої (кримінальної) та професійної практики в криміналістиці сформувалася теорія зовнішнього вигляду людини (габітоскопія або габітологія).

«Галузь знань габітологія належить до криміналістичної техніки як розділу науки криміналістики, яка відображає окремі елементи її предмета. Сфери застосування габітології пов'язані з адаптацією знань з інших галузей для потреб експертної практики, а саме знання які сформовані в антропології екстраполюють для ідентифікацій особи за рисами зовнішності» [5, с. 98]. Природничо-науковими передумовами використання зовнішності людини в практиці розслідування кримінальних правопорушень «по гарячих слідах» є:

- індивідуальність (неповторність) зовнішності як сукупності всіх якостей і властивостей. У світі немає двох абсолютно однакових за зовнішністю людей;
- відносна стабільність характеристик зовнішності протягом усього життя людини (сталість). Зміни в зовнішності природні, але найважливіші (вирішальні) риси зовнішності в даний момент (період ідентифікації) залишаються незмінними;
- здатність людської свідомості правильно і повно (адекватно) розпізнавати елементи зовнішності людини та їхні характеристики. Володіння цією здатністю важливе не тільки для суб'єкта розслідування, а й для свідків, потерпілих.

Сукупна єдність саме цих трьох надважливих властивостей зовнішнього вигляду людини – індивідуальності, стійкості та рефлекторності – дозволяє спеціальним суб'єктам здійснити криміналістичне дослідження ознак зовнішності людини. Якщо індивідуальність і стійкість властиві зовнішності людини завжди, то із рефлекторністю може бути певна невизначеність. Це пов'язано з тим, що якщо здатність зовнішності людини відбиватись у свідомості інших людей або на будь-яких носіях інформації розуміти буквально як факт можливості відображення в ідеальних чи матеріальних слідах, то вона присутня в усіх випадках» [7, с. 722].

Можливість застосування методу розслідування «по гарячих слідах» в кожному конкретному випадку криміналістичної діяльності визначається головним чином особливостями основних

слідчих обставин, що мали місце до і відразу після розкриття закінченого кримінального правопорушення, і правильною оцінкою його інформаційної бази (сприятливої для розслідування «по гарячих слідах»). У даному випадку основними є розслідування кримінальних правопорушень, скоєних таємно або відкрито, але за яких злочинець втік, тобто злочинів, найбільш складних для розкриття. Особливості ситуації зумовлюють застосування зазначеної методики, яка залежить від низки чинників, пов'язаних з особливостями скоєного кримінального правопорушення та місця його вчинення, часу, що минув з моменту вчинення, особливостей умов для проведення оперативно-розшукових заходів та інших чинників. Багатофакторний характер оперативно-розшукової бази ситуації вимагає від слідчого знання і правильної оцінки її складових.

В основі габітоскопії лежить визнання того факту, що всі люди володіють певними унікальними характеристиками в зовнішності, манері руху і поведінці. Ці зовнішні характеристики, починаючи з манери ходьби і поведінки і закінчуючи тонкими нюансами одягу і догляду, можуть стати цінними ідентифікаторами і потенційними джерелами доказів. Уважно аналізуючи ці особливості, спеціалісти можуть встановити зв'язок між підозрюваними і місцем злочину, визначити часові рамки і виявити докази, які в іншому випадку могли б залишитися непоміченими. Одне з основних застосувань габітоскопії в подальших розслідуваннях – виявлення і затримання підозрюваних. Якщо очевидець або камера спостереження зафіксували момент, коли злочинець тікає з місця кримінального правопорушення, спеціаліст може ретельно вивчити ці візуальні підказки, щоб скласти детальну характеристику і профіль людини. Це включає в себе аналіз характерних моделей ходи, мови тіла, вибору одягу та інших відмінних ознак, які можуть допомогти звзвити коло потенційних підозрюваних.

Відображення зовнішнього вигляду людини, що використовуються в криміналістиці, прийнято ділити на суб'єктивні й об'єктивні. Суб'єктивні відображення виникають у результаті безпосереднього зорового сприйняття людини або її останків іншою особою. Найбільш поширеним суб'єктивним відображенням є уявний образ. Він може використовуватися безпосередньо (під час упізнання однієї особи іншою) або опосередковано – через опис, фоно-, відеозапис. Об'єктивне відображення зовнішнього вигляду людини – це його відображення на фотознімках, кінострічках, рентгенівських знімках, фоно-, відеозаписах, у слідах, його відеозображення тощо» [8, с. 121]. Одна з головних переваг габітоскопії – її ефективність. На відміну від інших криміналістичних методів ідентифікації, як-от дактилоскопія та аналіз ДНК, які потребують ретельного збирання та обробки речових доказів, габітоскопію можна застосувати негайно, використовуючи лише опис підозрюваного або відеоматеріали. Це особливо важливо під час розслідування кримінальних правопорушень, коли на рахунок кожна хвилина.

Крім того, габітоскопія – ефективний інструмент для звуження кола підозрюваних і організації подальших пошуків. Завдяки детальному опису зовнішності, пози, ходи та інших особливостей правопорушника правоохоронні органи можуть швидко виявляти та затримувати підозрюваних у натовпі або на відкритих просторах. Ще одна важлива перевага цього методу полягає в тому, що вона може доповнювати інші методи криміналістичної ідентифікації. Навіть якщо на місці події не виявлені відбитки пальців або інші речові докази, зовнішні ознаки злочинця можуть дати важливі підказки в розслідуванні та допомогти звзвити коло підозрюваних в розслідуванні кримінальних правопорушень по «гарячих слідах».

Процес пошуку та добування даних з використанням наведеної технології не є шаблонним, проте в ньому можна виділити окремі умовні етапи: підготовчі дії, збирання даних, порівняння даних, оцінка та обробка, аналіз, підготовка висновків» [3, с. 84]. Підготовчий етап охоплює вивчення особистісних особливостей та умов сприйняття свідка, створення максимально комфортних умов роботи, запис будь-якого опису зовнішності особи та технічну підготовку до проведення. Етап створення суб'єктивного портрета складається з підготовки першого варіанта портрета, уточнення і «доопрацювання» його деталей, отримання другого варіанта портрета і, нарешті, отримання схвалення свідка. На останньому, заключному етапі портрет записується. Оформлюється протокол, до якого додається фототаблиця з фотографіями проміжного та остаточного варіантів портрета. Протокол підписується всіма, хто брав участь у роботі. Значення суб'єктивного портрета дуже велике, оскільки він дає загальне уявлення про зовнішність людини і, по суті, замінює фотографію.

Найважливішими передумовами використання зовнішнього вигляду людини в судово-експертній практиці є загальні характеристики відображення зовнішнього вигляду людини, а саме: до-

стовірність – природне відображення зовнішнього вигляду людини; адекватність – відповідність дійсності; повнота – достатність відображення характеристик зовнішнього вигляду для вирішення конкретного судово-експертного завдання. Перелічені характеристики дають змогу не тільки достовірно і повно сприймати, ідентифікувати, фіксувати і відтворювати, а й ідентифікувати осіб за зовнішністю, що, своєю чергою, робить істотний внесок у встановлення істини в кримінальному процесі при розслідуванні кримінальних правопорушень «по гарячих слідах».

Крім того, габітоскопія може зіграти важливу роль у підтвердженні або спростуванні алібі та встановленні часових рамок. Вивчаючи такі фактори, як темп, довжина кроку і загальна легкість рухів людини, гайтолог може оцінити час у дорозі і визначити, чи відповідають заяви підозрюваного про місцезнаходження доказам. Це особливо корисно, коли звичайні судово-медичні докази обмежені або скомпрометовані. Ще один важливий аспект - габітоскопія - можливість виявити потенційні мотиви та моделі поведінки, які можуть розкрити обставини кримінального правопорушення. Аналізуючи поведінку людини, мову її тіла і зовнішню міміку, гайтологи можуть виявити ознаки стресу, тривоги та інших емоційних станів, які можуть послужити цінним джерелом інформації або направити слідчих на новий шлях.

Крім того, габітоскопія може допомогти в реконструкції місця події і встановленні його послідовності. Вивчаючи розташування та орієнтацію речових доказів, таких як сліди ніг і навколишню обстановку, спеціалісти можуть зробити висновок про рухи і дії учасників кримінального правопорушення і скласти розповідь, яка допоможе слідчим краще зрозуміти, що сталося. Важливо зазначити, що габітоскопію слід розглядати не як самостійне рішення, а як цінне доповнення до традиційних методів розслідування.

Однак слід зазначити, що використання габітоскопії при розслідуванні кримінальних правопорушень «по гарячих слідах» має свої недоліки та потребує обережного підходу. Людська пам'ять і сприйняття можуть бути неточними, особливо в стресових ситуаціях, що можуть виникнути під час скоєння кримінального правопорушення. Тому експерти з габітоскопії повинні бути обережними під час оцінки свідчень очевидців і намагатися підтвердити отримані дані іншими джерелами інформації, такими як відеоспостереження або свідчення кількох незалежних свідків. Крім того, ефективне використання габітоскопії вимагає ретельної підготовки і навчання експерта. Глибокі знання в галузі антропології, психології, медицини та інших відповідних дисциплін необхідні для того, щоб експерти могли точно інтерпретувати зовнішні характеристики людини і робити обґрунтовані висновки.

Також «традиційно використовуваний вже більше 100 років метод словесного портрета, як відомо запропонований А. Бертильоном, потребує вдосконалення його інформаційного забезпечення. Розроблена система опису ознак зовнішності людини була орієнтована на застосування під час реєстрації людини європеїдного антропологічного типу. У сучасних умовах правоохоронної діяльності необхідно адаптувати цю систему до ситуацій опису осіб монголоїдного і негроїдного антропологічних типів» [1, с. 145]. Незважаючи на ці недоліки, роль габітоскопії в розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень залишається вкрай важливою. Швидке й ефективне застосування цього методу може стати вирішальним фактором у затриманні правопорушників і запобіганню вчинення нових кримінальних правопорушень.

Тому правоохоронним органам слід активно використовувати габітоскопію у своїй роботі та постійно вдосконалювати методи його застосування. Варто зазначити також і те, що для ефективного застосування габітоскопії потрібна спеціальна підготовка і досвід. Від криміналістів потрібне уважне ставлення до деталей, розуміння людської поведінки і психології, а також здатність інтерпретувати тонкі знаки і закономірності. Вони також повинні добре розуміти правові та етичні аспекти, пов'язані з використанням таких методів, а всі докази і висновки повинні бути прийнятними і витримувати ретельну перевірку. Хоча габітоскопія використовує досягнення інших наук, але як галузь криміналістичної техніки не перестає розвиватися. Крім застосування загальнонаукових методів, в габітоскопії сформовані і власні методи вивчення зовнішнього вигляду людини. Результати та досягнення в області криміналістичної габітоскопії надають необмежені можливості для вирішення криміналістичних завдань в процесі розслідування злочинів» [6, с. 82].

Висновки. Отже, габітоскопія – потужний інструмент для розкриття кримінальних правопорушень «по гарячих слідах». Завдяки своїй ефективності, здатності звужувати коло підозрюваних і доповнювати інші методи криміналістичної ідентифікації вона відіграє важливу роль у забезпеченні швидкого та ефективного розслідування. Однак максимальна ефективність цього методу

вимагає належної підготовки експертів і ретельної оцінки показань очевидців. Тільки за дотримання цих умов габітоскопія може допомогти правоохоронним органам у боротьбі зі злочинністю та захисті громадян.

Таким чином, перспективи подальших досліджень ролі габітоскопії у розкритті кримінальних правопорушень «по гарячих слідах» є досить хорошими. Ця галузь криміналістики, спрямована на вивчення зовнішніх характеристик людини і використання їх для встановлення фактів, має великий потенціал для вдосконалення і розширення сфери застосування. Подальші дослідження в цій галузі можуть відкрити нові можливості для раннього та ефективного розслідування кримінальних правопорушень. На наше переконання, подальші розвідки в галузі габітоскопії, зосереджені на вдосконаленні методик, впровадженні новітніх технологій, інтеграції з іншими науковими дисциплінами, вивченні психологічних аспектів та підготовці висококваліфікованих фахівців, можуть значно розширити можливості ефективного розкриття кримінальних правопорушень «по гарячих слідах» та сприяти підвищенню рівня правопорядку в суспільстві у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гулкевич З.Т. Про поняття і проблемні аспекти габітоскопії – криміналістичного вчення про дослідження зовнішності людини. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018. № 1. С. 140–153.
2. Кікінчук В.В. Основні напрямки розвитку криміналістичної габітоскопії як розділу криміналістичної техніки. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.)*. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Ф-т № 1. Харків: ХНУВС, 2022. С. 203–207.
3. Кожевников О.А. Залучення спеціаліста у галузі портретної експертизи на окремих етапах осіт розслідувань. *Теоретичні та прикладні проблеми судової експертизи і криміналістики: тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 30 вер. 2022 р.)*. Харків: НДІ ППСН, 2022. С. 84–86.
4. Корабель М.Г. Криміналістична габітоскопія: техніка, що допомагає у розслідуванні воєнних злочинів російської федерації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 621–624.
5. Лобанов М.О., Сенько В.В. Поняття та проблемні аспекти габітоскопії. *Літні наукові дискусії, LXVIII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція*. м. Чернівці, 10 червня 2021 року. С. 96–100.
6. Маланчук П.М., Соколенко Т.С. Наукові положення ідентифікації людини за ознаками зовнішності. *Правові горизонти*. 2017. № 6. С. 79–83.
7. Осипенко І.П., Стеченко К.Л. Зовнішність людини як об'єкт криміналістичного дослідження: поняття і проблемні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 721–724.
8. Савельєва І.В. Порівняльний аналіз криміналістичних понять «мовленнєвий портрет» і «словесний портрет». *Науковий вісник Ужгородського Національного університету: серія: Право*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 2. Вип. 50. С. 119–122.